

УДК 364.6
DOI 10.33111/sedu.2019.44.063.081

*Ємельяненко Лариса Михайлівна**
*Федірко Наталія Вікторівна***
*Москвіна Валерія Ігорівна****

ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті представлено комплексний підхід до визначення критеріїв результативності, дієвості та ефективності системи соціального захисту населення. Доведено важливість індексу людського розвитку як первинного джерела інформації для встановлення результативності системи соціального захисту населення. Обґрунтовано пріоритетність фактору задоволеності соціальними послугами, які виступають методологічним базисом для оцінювання рівня ефективності системи соціального захисту населення. Здійснено на основі запропонованого алгоритму аналітичний розрахунок рівня ефективності за та побудовано прогнозу оцінку його значення із розрахунку коливання кількості бенефіціарів системи соціального захисту населення України. Використано методи експертного оцінювання, прогнозування розвитку системи соціального захисту за інерційним та песимістичним сценаріями на три роки. Сформульовано висновки щодо кореляції рівня ефективності та кількості отримувачів послуг соціального захисту.

Ключові слова: система соціального захисту населення, соціальне страхування, соціальне обслуговування, соціальне забезпечення, соціальні гарантії, державна соціальна політика.

Вступ. Розвиток людини як особистості та економічного суб'єкта на сьогодні визнається ключовим пріоритетом державної політики розвинених країн світу. З метою забезпечення гідного рівня життя громадян і задоволення потреб уразливих верств населення, які постраждали від негативного впливу соціальних ризиків, світова практика напрацювала специфічні механізми державного управління — системи соціального захисту населення.

Національна система соціального захисту населення все ще не забезпечує гідних умов життя не лише нужденних верств населення, але й працездатних громадян, які в умовах кризи та загострення безробіття не мають можливості самореалізації власних професійних фахових здібностей та змушені шукати кращі умови працевлаштування за кордоном. Під впливом інтеграційних проце-

* **Ємельяненко Лариса Михайлівна** – доктор екон. наук, професор кафедри національної економіки та публічного управління, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», lora-lara@ukr.net

** **Федірко Наталія Вікторівна** – кандидат екон. наук, доцент кафедри національної економіки та публічного управління, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», natalia.fedirko@kneu.ua

*** **Москвіна Валерія Ігорівна** – аспірантка кафедри національної економіки та публічного управління, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», v.fomkina88@gmail.com

сів уряд України має на меті зменшення рівня бідності населення та покращення соціальних стандартів до світових рівнів як у грошовому, так і натуральному вимірі. Постійне збільшення видаткової частини бюджету на фінансування системи соціального захисту, на жаль, не приносить бажаних результатів. Тому, рівень ефективності національної системи соціального захисту потребує точного аналізу для пошуку точок дисфункції з метою подальшого їх виправлення.

Постановка завдання. Проблемні питання висвітлення особливостей формування та функціонування системи соціального захисту населення стала об'єктом досліджень багатьох учених, серед яких слід зазначити: Н. Внукова, Л. Гордієнко, Г. Григораш, О. Губар, Ю. Конопліна, Т. Дудник, Е. Лібанова, В. Чайковська, Л. Стаднюк, Л. Єгорова, Т. Вялих, Н. Величко, О. Коншина, В. Погрібна, Н. Кузьминчук, В. Рудень, М. Шутов, С. Юрій та інші. Виходячи з наукового надбання, можна стверджувати, що дослідженню даної проблеми приділена належна увага. Але, поряд з тим, певна частина питань, що пов'язані з оцінюванням ефективності функціонування і розвитком системи соціального захисту, на жаль, залишається малодослідженою.

Метою нашого дослідження стало формування методичного інструментарію для аналізу дієвості та оцінювання ефективності системи соціального захисту населення в Україні.

Результати дослідження. Соціальний захист населення формує основний зміст соціальної функції держави та зумовлюється самою природою ринкової економіки. Ринок не в змозі забезпечити своїм суб'єктам гарантований дохід і зайнятість. Тому необхідність соціального захисту як державної гарантії розкривається через допомогу нужденним верствам населення задля покращення рівня їх життя та охоплює комплекс заходів щодо захисту добробуту індивіда за певних економічних умов згідно соціальних стандартів.

В основу кожної методики покладено певну кількість показників, що у розрахунку даної методики мають найвагомійший вплив на кінцевий результат. Для системи соціального захисту населення при підборі факторів впливу/показників можна опиратись на показники ефективності соціальної політики загалом. Щоб визначити ефективність соціальної політики, використовуються різні індикатори. Так, найважливіший міжнародний індикатор — якості життя — визначається через індекс розвитку людського потенціалу, який розраховується на основі трьох показників: очікуваної тривалості життя, рівня освіти і рівня життя, що вимірюється на базі реального ВВП на душу населення. За цим показником Україна посідає 86-те місце у світі.

Загалом, метою створення системи для оцінювання якості життя є здійснення моніторингу якості життя для прийняття управлінських рішень на національному рівні. Специфіка вибору мети визначає вибір концептуальних основ побудови системи індикаторів. Тому система показників має включати не лише існуючі розрахункові показники, але й цільові орієнтири. З погляду оцінювання якості життя є багатовимірною величиною. Тому, з метою забезпечення адекватної оцінки її слід будувати на основі національної матриці індикаторів (табл. 1), максимально адаптованої до державної статистики.

Таблиця 1

НАЦІОНАЛЬНА МАТРИЦЯ ІНДИКАТОРІВ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

Якість життя			
Середовища (субсередовища)	Блоки		
	Об'єктивна оцінка	Суб'єктивна	
	Стан	Поточна ситуація	Оцінка
Природне середовище			
Екологія	Природне середовище	Екологічна ситуація	Оцінка екологічної ситуації
Соціальне середовище			
Здоров'я	Система охорони здоров'я	Здоров'я населення	Оцінка системи охорони здоров'я та власного здоров'я
Освіта	Система освіти	Освіта населення	Оцінка системи освіти та власної освіти
Безпека	Криміногенне середовище	Криміногенна ситуація	Оцінка особистої безпеки
Культура, мистецтво, відпочинок	Сфера культури, мистецтва, туризму	Активність населення у сфері культури, мистецтва, туризму	Ставлення до культури, мистецтва, туризму
Житло	Ринок житла	Житлові умови	Оцінка благоустрою та умов проживання
Транспорт	Транспортна інфраструктура	Безпека на транспорті	Оцінка роботи транспорту
Економічне середовище			
Економіка	Стан економіки	Добробут	Оцінка матеріального становища
Зайнятість	Ринок праці	Зайнятість та умови праці	Оцінка ситуації з зайнятості
Суспільно-політичне середовище			
Громадянська активність	Розвиток громадянського суспільства	Суспільно-політична ситуація	Оцінка суспільно-політичної ситуації
Суспільне середовище	Стан суспільного середовища	Соціальне уособлення	Соціальне самопочуття

При розробці національної матриці індикаторів (системи показників) якості життя доцільно виокремити три блоки показників. Показники першого блоку повинні кількісно описувати зовнішнє середовище, характеризувати досягнутий стан, в якому відбувається життя людини і здійснюється оцінка якості життя. Показники другого блоку мають забезпечити характеристику поточного стану якості життя. При цьому слід враховувати, що поточний стан формується як результат спільного впливу держави та населення. Третій блок показників повинен відбивати суб'єктивну оцінку стану якості життя самим населенням.

Високого рівня якості життя можна досягти лише при оптимальному балансі компонентів усіх трьох указаних блоків (стан, поточна ситуація і самооцінка). У цьому випадку доступність чинників якості життя може трансформуватись у високу статусність та високу самооцінку досягнутого статусу. Можливі дисбаланси у трьох компонентах вказують на проблеми з досягненням високої якості життя. Таким чином, матриця оцінки якості життя має 33 структурних елементи. Блоки, середовища (субсередовища) та їх структурні елементи наведено у табл. 1.

На нашу думку, факторами впливу на ефективність системи соціального захисту можна вважати частково ті ж фактори, що впливають на рівень життя, зокрема: зайнятість населення, бідність, економічний стан, охорона здоров'я, освіта. Відповідно до цих факторів, для розрахунку ефективності системи соціального захисту можна використати такі показники (табл. 2).

Таблиця 2

**ПОКАЗНИКИ ДЛЯ ВИМІРУ ЕФЕКТИВНОСТІ
СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ**

Фактор	Показник	Од. вим.	Обґрунтування показника
Охорона здоров'я	Частка хворих, яким надано групу інвалідності; Частка витрат на лікування у загальному бюджеті домогосподарств	%	Показники характеризують вплив системи охорони здоров'я на якість життя незахищених верств населення
Освіта	Охоплення дошкільними навчальними закладами дітей віком 3–5 років; Охоплення загальною середньою освітою дітей шкільного віку; Охоплення вищою освітою дітей; Частка населення, якому не вистачає можливості дати дітям повноцінну (бажану) освіту	%	Показники характеризують вплив системи освіти на якість життя дітей, що входять до складу незахищених верств населення
Житлові умови	Частка сімей та однаків, які проживають у житлі, яке не відповідає санітарним нормам; Частка сімей та однаків, які потребують отримання соціального житла	%	Показники характеризують умови життя незахищених верств населення
Рівень та масштаб бідності	Питома вага витрат на харчування в сукупних витратах домогосподарств; Співвідношення доходів 20% найбільш та 20% найменш заможного населення; Частка населення, яке вважає себе бідними; Частка населення, яке визначає свої доходи як такі, що забезпечують крім харчування, задоволення інших потреб; Частка населення, яка живе комфортно та може жити на свій дохід	%	Показники характеризують фінансовий стані отримувачів соціальних виплат, їх самопочуття
Зайнятість	Рівень безробіття серед населення 20–65 років за методологією МОП; Рівень тривалого безробіття (більше 12 місяців) за методологією МОП; Рівень зайнятості населення (частка зайнятих серед населення 20–65 років); Рівень охоплення соціальним страхуванням (частка застрахованих осіб у зайнятому населенні)	%	Показники характеризують можливість забезпечення видатків державного бюджету на утримання системи соціального захисту, а також рівень провали ринку праці для бенефіціантів соціальних виплат
Категорії бенефіціантів	Частка дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; Частка домогосподарств пенсіонерів, що складаються з однієї особи; Кількість усиновлених дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; Частка дітей, народжених жінками, які не були у зареєстрованому шлюбі; Частка домогосподарств, що вважаються багатодітними; Частка дітей-інвалідів; Частка дорослих інвалідів; Частка потерпілих внаслідок аварії на ЧАЕС; Частка потерпілих та військових внаслідок АТО; Частка пенсіонерів, що не мають права на пенсію та відносяться до отримувачів соціальних виплат	%	Показники характеризують масштабність охоплення системою соціального захисту населення та кількість отримувачів допомог

Закінчення табл. 2

Загальні відомості	Частка фінансування системи соціального захисту; Частка установ, що функціонують у системі соціального захисту; Частка працівників системи соціального захисту та установ системи соціального захисту; Частка фінансових коштів, що спрямовується на виплати соціальних допомог; Частка фінансових коштів, що спрямовуються на надання соціальних послуг; Частка фінансових коштів, що спрямовуються на утримання бенефіціарів систем і інтернат них закладах	%	Показники характеризують рівень управління та фінансування системи соціального захисту
--------------------	---	---	--

Отже при проведенні дослідження індексу якості життя населення було виявлено таку тенденцію: ефективність системи соціального захисту може вимірюватись як складова загального індексу якості життя, і розраховуватись індексний методом. Кожен показник має порівнюватись з нормативним значенням, що вже на підготовчому етапі надасть змогу проаналізувати рівень ефективності системи соціального захисту.

Алгоритм розрахунку показника ефективності системи соціального захисту має такі етапи: 1) збір та розрахунок субпоказників; 2) визначення частки впливу показників на загальний стан ефективності системи соціального захисту; 3) розрахунок індексу ефективності системи соціального захисту.

На першому етапі здійснення вимірювання треба зібрати дані щодо всіх зазначених вище показників у кількісному вимірі, далі проводиться розрахунок, що має на меті виокремити індекс, згідно якого розраховується показник. Перша частина даних для розрахунку показників ефективності є у відкритому доступі в офіційних статистичних даних, друга частина показників є відносно новими, і, оскільки на даний час відсутні статистичні дані, в подальшому для повного виміру ефективності системи соціального захисту, на державному рівні варто переглянути завдання Державної статистичної служби, додаючи до перерахованих показників збір інформації для відсутніх.

Ваги показників також впливають на значення індексу, їх визначення є наступною проблемою. На нашу думку, ваги повинні визначатись експертами. Одним із методів, який може бути використаний і який був апробований при розробці методики вимірювання індексу якості життя, є метод попарних порівнянь.

Індекс ефективності системи соціального захисту, на нашу думку, доцільно розраховувати за формулою:

$$I_e = \sum w_i \times z_i, \quad (1)$$

де z_i — значення частки i -ої групи показників, що описують фактор;

w_i — вага i -ої групи показників, що описують фактор.

Відповідно до подальшої роботи з інтегральним індексом, вони можуть бути розраховані або як сумарні, або як середні показники. Сумарні показники дають змогу визначити внесок кожного показника в узагальнюючий індекс. Середні показники доцільно використовувати, коли кількість складових сукупностей, що порівнюються, відрізняються.

Для здійснення якісних висновків щодо ступеня ефективності необхідним є порівняння отриманої розрахункової величини індексу з певним оптимальним його рівнем. Для визначення останнього нами проведено дослідження щодо пошуку оптимальних значень показників для виміру ефективності системи соціального захисту. Далі проведемо розрахунок ефективності системи соціального захисту населення згідно створеної методики та порівняємо його із оптимальним значенням (табл. 3).

Таблиця 3

**ФАКТОРИ ТА ПОКАЗНИКИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ
СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ**

Фактори	Показники	Значення показника*	Оптимальний рівень показника**
Охорона здоров'я	Частка хворих, яким надано групу інвалідності	35	45
	Частка витрат на лікування у загальному бюджеті домогосподарств-бенефіціантів	50	10
Освіта	Охоплення дошкільними навчальними закладами дітей-бенефіціантів віком 3–5 років (частка)	15	95
	Охоплення загальною середньою освітою дітей-бенефіціантів шкільного віку (частка)	35	100
	Охоплення вищою освітою дітей-бенефіціантів	8	25
	Частка населення, якому не вистачає можливості дати дітям повноцінну (бажану) освіту	10	5
Житлові умови	Частка сімей-бенефіціантів та однаків-бенефіціантів, які проживають у житлі, яке не відповідає санітарним нормам	15	1
	Частка сімей та однаків, які потребують отримання соціального житла	10	10
Рівень та масштаб бідності	Співвідношення частки доходів 20% найбільш та 20% найменш заможного населення	20	50
	Частка населення-бенефіціантів, яке вважає себе бідними	40	10
	Частка населення-бенефіціантів, яке визначає свої доходи як такі, що забезпечують крім харчування, задоволення інших потреб.	10	75
	Частка бенефіціантів, яка живе комфортно та може жити на свій дохід	3	85
Зайнятість	Рівень безробіття серед населення 20-65 років за методологією МОП	25	10
	Рівень тривалого безробіття (більше 12 місяців) за методологією МОП	15	5
	Рівень зайнятості населення (частка зайнятих серед населення 20–65 р)	75	85
	Рівень охоплення соціальним страхуванням (частка застрахованих осіб у зайнятому населенні)	10	70
Категорії бенефіціантів	Частка дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	20	10
	Частка домогосподарств пенсіонерів, що складаються з однієї особи	49	65
	Кількість усиновлених дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	10	30
	Частка дітей, народжених жінками, які не були у шлюбі	24	15

Закінчення табл. 3

	Частка домогосподарств, що вважаються багатодітними	10	30
	Частка дітей-інвалідів	5	5
	Частка дорослих інвалідів	15	15
	Частка потерпілих внаслідок аварії на ЧАЕС	16	10
	Частка потерпілих та військових внаслідок АТО	20	20
	Частка пенсіонерів, що не мають права на пенсію та відносяться до отримувачів соціальних виплат	10	10
Загальні відомості	Частка фінансування системи соціального захисту	40	45
	Частка установ, що функціонують у системі соціального захисту	6	5
	Частка працівників системи соціального захисту та установ, що функціонують в системі соціального захисту	25	20
	Частка фін.коштів, що спрямовується на виплати допомог	8	15
	Частка коштів, що спрямовуються на надання соціальних послуг	10	10
	Частка фінансових коштів, що спрямовуються на утримання бенефіціарів систем інтернатних закладах	10	15

*, ** — Визначено авторами на основі світових стандартів рівня життя з урахуванням похибки

Наступним кроком буде виділення ваги факторів впливу на загальну ефективність системи соціального захисту населення. Ваги факторів були отримані експертним шляхом, а саме при опитуванні працівників Міністерства соціальної політики України. Дані щодо ваги факторів впливу на вимірювання подано в табл. 4.

Таблиця 4

ВАГА ВПЛИВУ ФАКТОРІВ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ССЗН В УКРАЇНІ

Фактор	Вага фактору
Охорона здоров'я	0,05
Освіта	0,05
Житлові умови	0,1
Рівень та масштаб бідності	0,2
Зайнятість	0,1
Категорії бенефіціантів	0,3
Загальні відомості	0,2

Кожен показник потрібно порівнювати з його нормативним (оптимальним) рівнем. Якщо показник дорівнює або більший нормативного значення, то фактичне значення ділимо на нормативне, для подальшого прорахування співвідношення. Далі варто знайти середньоарифметичне значення групи фактору та отримані значення варто зважити на ваги факторів (табл. 5).

Таблиця 5

РОЗРАХУНОК ІНДЕКСУ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

Варіація фактору оцінка фактору	Показник	Фактичне значення показника	Оптимальне значення показника	Напрямок впливу показника на ефективність системи (позитивний — краще, коли його значення є більшим; негативний — краще, коли його значення є меншим)	Співвідношення фактичного значення показника з оптимальним (якщо <1, то факт є гіршим, ніж оптимум, якщо >1, то факт є кращим ніж оптимум)	Середнє значення показників фактору		Значення фактору з врахуванням його ваги	
						3	4		5
1									
<i>Фактор: охорона здоров'я</i>									
0,05	Частка хворих, яким надано групу інвалідності		0,35	0,45	позитивний	0,78			
	Частка витрат на лікування у загальному бюджеті домогосподарств-бенефіціантів		0,50	0,10	негативний	0,20		0,49	0,024
<i>Фактор: освіта</i>									
0,05	Охоплення дошкільними навчальними закладами дітей-бенефіціантів віком 3–5 років (частка)		0,15	0,95	позитивний	0,16			
	Охоплення загальною середньою освітою дітей-бенефіціантів шкільного віку (частка)		0,35	1,00	позитивний	0,35		0,33	0,017
	Охоплення вищою освітою дітей-бенефіціантів		0,08	0,25	позитивний	0,32			
	Частка населення, якому не вистачає можливості дати дітям повноцінну (бажану) освіту		0,10	0,05	негативний	0,50			
<i>Фактор: житлові умови</i>									
0,1	Частка сімей-бенефіціантів та однаків-бенефіціантів, які проживають у житлі, яке не відповідає санітарним нормам		0,15	0,01	негативний	0,07		0,53	0,053
	Частка сімей та однаків, які потребують отримання соціального житла		0,10	0,10	негативний	1,00			
<i>Фактор: рівень та масштаб бідності</i>									
0,2	Співвідношення частки доходів 20% найбільш та 20% найменш заможного населення		0,20	0,50	позитивний	0,40			
	Частка населення-бенефіціантів, яке вважає себе бідними		0,40	0,10	негативний	4,00		1,14	0,228
	Частка населення-бенефіціантів, яке визначає свої доходи як такі, що забезпечують крім харчування, задоволення інших потреб		0,10	0,75	позитивний	0,13			
	Частка бенефіціантів, яка живе комфортно та може жити на свій дохід		0,03	0,85	позитивний	0,04			

<i>Фактор: зайнятість</i>								
0,1	Частка безробітних серед населення 20–65 р. (МОП)	0,25	0,10	негативний	2,50	1,63 0,163		
	Рівень тривалого безробіття (МОП) — частка	0,15	0,05	негативний	3,00			
	Частка зайнятих серед населення 20–65 р.	0,75	0,85	позитивний	0,88			
	Частка застрахованих осіб у зайнятому населенні	0,10	0,70	позитивний	0,14			
<i>Фактор: категорії бенефіціантів</i>								
0,3	Частка дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	0,20	0,10	негативний	2,00	1,06 0,318		
	Частка домогосподарств пенсіонерів, що складаються з однієї особи	0,49	0,65	негативний	0,75			
	Кількість усиновлених дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	0,10	0,30	позитивний	0,33			
	Частка дітей, народжених жінками, які не були у зареєстрованому шлюбі	0,24	0,15	негативний	1,60			
	Частка домогосподарств, що вважаються багатодітними	0,10	0,30	позитивний	0,33			
	Частка дітей-інвалідів	0,05	0,05	негативний	1,00			
	Частка дорослих інвалідів	0,15	0,15	негативний	1,00			
	Частка потерпілих внаслідок аварій на ЧАЕС	0,16	0,10	негативний	1,60			
0,2	Частка потерпілих та військових внаслідок АТО	0,20	0,20	негативний	1,00	0,92 0,184		
	Частка пенсіонерів, що не мають права на пенсію та відносяться до отримувачів соціальних виплат	0,10	0,10	негативний	1,00			
	<i>Фактор: загальні відомості</i>							
	Частка фінансування системи соціального захисту	0,40	0,45	позитивний	0,89			
0,2	Частка установ, що функціонують у системі соціального захисту	0,06	0,05	негативний	1,20	0,92 0,184		
	Частка працівників системи соціального захисту та установ, що функціонують в системі соціального захисту	0,25	0,20	негативний	1,25			
	Частка фінансових коштів, що спрямовується на виплати соціальних допомог	0,08	0,15	позитивний	0,53			
	Частка фінансових коштів, що спрямовуються на надання соціальних послуг	0,10	0,10	позитивний	1,00			
	Частка фінансових коштів, що спрямовуються на утримання бенефіціарів систем інтернатних закладів	0,10	0,15	негативний	0,67			
Індекс ефективності системи соціального захисту								
						0,989		

Таблиця 6

**ПРОГНОЗНИЙ РОЗРАХУНОК ІНДЕКСУ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ НА 2019-2021 РР.
(ІНЕРЦІЙНИЙ СЦЕНАРІЙ)**

Показник	Прогнозне значення показника			Співвідношення прогнозного значення показника з оптимальним			Середньорічне значення фактору			Значення фактору з врахуванням його ваги		
	2019	2020	2021	2019	2020	2021	2019	2020	2021	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Охорона Здоров'я												
Частка хворих, яким надано групу інвалідності	0,35	0,35	0,35	0,78	0,78	0,78	0,49	0,49	0,49	0,024	0,025	0,025
Частка витрат на лікування	0,50	0,50	0,50	0,20	0,20	0,20						
Освіта												
Частка охоплення дошкільними навчальними закладами	0,15	0,15	0,15	0,16	0,16	0,16						
Частка охоплення загальною середньою освітою	0,35	0,35	0,35	0,35	0,35	0,35	0,33	0,33	0,33	0,017	0,017	0,017
Частка охоплення вищою освітою дітей-бенефіціантів	0,08	0,08	0,08	0,32	0,32	0,32						
Частка населення, що неможуть дати дітям бажану освіту	0,10	0,10	0,10	0,50	0,50	0,50						
Житлові умови												
Частка сімей-бенефіціантів та одиниць-бенефіціантів, які проживають у невідповідному житлі	0,15	0,15	0,15	0,07	0,07	0,07	0,54	0,54	0,54	0,054	0,054	0,054
Частка сімей та одиниць, що потребують житла	0,10	0,10	0,10	1,00	1,00	1,00						
Рівень та масштаби бідності												
Частки доходів 20% найбільш та 20% найменш заможного населення	0,20	0,20	0,20	0,40	0,40	0,40	1,14	1,14	1,14	0,229	0,229	0,229
Частка бідного населення-бенефіціантів	0,40	0,40	0,40	4,00	4,00	4,00						
Частка населення-бенефіціантів, яке може забезпечити задоволення потреб.	0,10	0,10	0,10	0,13	0,13	0,13						
Частка населення-бенефіціантів, яка живе на свій дохід.	0,03	0,03	0,03	0,04	0,04	0,04						
Зайнятість												
Частка безробітних за методологією МОП	0,25	0,25	0,25	2,50	2,50	2,50	1,63	1,63	1,63	0,163	0,163	0,163
Частка тривало безробітних за методологією МОП	0,15	0,15	0,15	3,00	3,00	3,00						
Частка зайнятих	0,75	0,75	0,75	0,88	0,88	0,88						
Частка застрахованих осіб у зайнятому населенні	0,10	0,10	0,10	0,14	0,14	0,14						

Закінчення табл. 6

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Категорії бенефіціантів												
Частка дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	0,21	0,22	0,23	2,10	2,21	2,31						
Частка домогосподарств пенсіонерів, що складаються з однієї особи	0,51	0,54	0,57	0,79	0,82	0,87						
Кількість усиновлених дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	0,11	0,12	0,13	0,35	0,39	0,42						
Частка дітей, народжених жінками, які не були у зареєстрованому шлюбі	0,25	0,26	0,27	1,68	1,76	1,80	1,12	1,17	1,30	0,335	0,352	0,390
Частка домогосподарств, що вважаються багатодітними	0,11	0,12	0,13	0,35	0,39	0,42						
Частка дітей-інвалідів	0,05	0,06	0,06	1,05	1,10	1,16						
Частка дорослих інвалідів	0,16	0,17	0,17	1,05	1,10	1,85						
Частка потерпілих внаслідок аварії на ЧАЕС	0,17	0,18	0,19	1,68	1,76	1,85						
Частка потерпілих та військових внаслідок АТО	0,21	0,22	0,23	1,05	1,10	1,16						
Частка пенсіонерів, що не мають права на пенсію та відносяться до отримувачів соціальних виплат	0,11	0,11	0,12	1,05	1,10	1,16						
Загальні відомості												
Частка фінансування системи соціального захисту	0,40	0,40	0,40	0,89	0,89	0,89						
Частка установ, що функціонують у системі соціального захисту	0,06	0,06	0,06	1,20	1,20	1,20						
Частка працівників системи соціального захисту та установ, що функціонують в системі соціального захисту	0,25	0,25	0,25	1,25	1,25	1,25	0,92	0,92	0,92	0,185	0,185	0,185
Частка фінансових коштів, що спрямовується на виплати соціальних допомог	0,08	0,08	0,08	0,53	0,53	0,53						
Частка фінансових коштів, що спрямовуються на надання соціальних послуг	0,10	0,10	0,10	1,00	1,00	1,00						
Частка фінансових коштів, що спрямовуються на утримання бенефіціарів систем інтернатних закладах	0,10	0,10	0,10	0,67	0,67	0,67						
ІНТЕГРАЛЬНИЙ ПОКАЗНИК ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ										1,005	1,023	1,061

Закінчення табл. 7

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
Зайнятість													
Частка безробітних за методологією МОП	0,25	0,25	0,25	2,50	2,50	2,50	1,63	1,63	1,63	0,163	0,163	0,163	
Частка тривало безробітних за методологією МОП	0,15	0,15	0,15	3,00	3,00	3,00							
Частка зайнятих за методологією МОП	0,75	0,75	0,75	0,88	0,88	0,88							
Частка застрахованих осіб у зайнятому населенні	0,10	0,10	0,10	0,14	0,14	0,14							
Категорії бенефіціантів													
Частка дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	0,19	0,18	0,17	1,90	1,81	1,71							
Частка однаків-домогосподарств пенсіонерів	0,47	0,44	0,42	0,72	0,68	0,65							
Кількість усиновлених дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	0,10	0,09	0,09	0,32	0,30	0,29							
Частка дітей, народжених жінками, які не були у зареєстрованому шлюбі	0,25	0,26	0,28	1,68	1,76	1,80							
Частка домогосподарств, що вважаються багатодітними	0,10	0,09	0,09	0,32	0,30	0,29	1,02	0,99	1,00	0,307	0,297	0,301	
Частка дітей-інвалідів	0,05	0,05	0,04	0,95	0,90	0,86							
Частка дорослих інвалідів	0,14	0,14	0,13	0,95	0,90	1,37							
Частка потерпілих внаслідок аварії на ЧАЕС	0,15	0,14	0,14	1,52	1,44	1,37							
Частка потерпілих та військових внаслідок АТО	0,19	0,18	0,17	0,95	0,90	0,86							
Частка пенсіонерів, що не мають права на пенсію	0,10	0,09	0,09	0,95	0,90	0,86							
Загальні відомості													
Частка фінансування ССЗ	0,40	0,40	0,40	0,89	0,89	0,89							
Частка установ ССЗ	0,06	0,06	0,06	1,20	1,20	1,20							
Частка працівників ССЗ	0,25	0,25	0,25	1,25	1,25	1,25							
Частка фінансових коштів на соціальні виплати	0,08	0,08	0,08	0,53	0,53	0,53	0,92	0,92	0,92	0,185	0,185	0,185	
Частка фінансових коштів на соціальні послуги	0,10	0,10	0,10	1,00	1,00	1,00							
Частка фінансових коштів на утримання бенефіціарів систем інтернатних закладах	0,10	0,10	0,10	0,67	0,67	0,67							
ІНТЕГРАЛЬНИ ІНДЕКС ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ											0,978	0,968	0,972

Таким чином ми уникаємо непорівнянності кількості показників по кожному фактору.

Кінцевим етапом розрахунку показника ефективності системи соціального захисту є сумування отриманих зважених значень. Отриманий результат фактично і є індексом ефективності системи соціального захисту населення, оскільки в даній методиці одиниця буде максимумом і свідчить про ідеальне функціонування національної системи соціального захисту.

Отже, враховуючи результати розрахунку, загальна величина індексу ефективності системи соціального захисту населення для України становить суму усіх чисел в останній колонці, а саме:

$$I_e = 0,024 + 0,017 + 0,053 + 0,228 + 0,163 + 0,319 + 0,185 = 0,989.$$

Таким чином, згідно проведено нами дослідження, індекс ефективності системи соціального захисту оцінив діяльність наявної системи соціального захисту у 99 % від оптимального рівня. Оскільки запропонована нами методика оцінки ефективності системи соціального захисту населення спирається на кількісно-якісний вимір рівня життя бенефіціантів системи соціального захисту як показника ефективності, то метою створення методики можна вважати зменшення бідності бенефіціантів системи соціального захисту населення.

Подальше дослідження методики оцінки ефективності системи соціального захисту населення побудоване на прогнозуванні показника ефективності системи соціального захисту населення в Україні за інерційним та оптимістичним сценаріями.

До інерційного сценарію прогнозу закладаємо припущення про стабільність усіх інших показників на 2019–2021 роки, при умові зростання кількості отримувачів виплат на 5 %. Тоді сумарні показники дають змогу визначити внесок кожного показника в узагальнюючий індекс на три прогнозовані періоди за інерційним сценарієм. Вага факторів залишається незмінною. Тоді, розрахунок індексу системи соціального захисту населення матиме такий вигляд (табл. 6). Розрахунок загального рівня показника ефективності системи соціального захисту населення за інерційним сценарієм за 2017–2019 роки становить:

$$I_{e2019} = 0,024 + 0,017 + 0,54 + 0,229 + 0,163 + 0,335 + 0,185 = 1,005;$$

$$I_{e2020} = 0,025 + 0,017 + 0,54 + 0,229 + 0,163 + 0,352 + 0,185 = 1,023;$$

$$I_{e2021} = 0,025 + 0,017 + 0,54 + 0,229 + 0,163 + 0,390 + 0,185 = 1,061.$$

Отже, згідно проведено дослідження, індекс ефективності системи соціального захисту становитиме 1,005 у 2019 році, 1,023 у 2020 році та 1,061 у 2021 році, що в свою чергу вказує зростання ефективності функціонування системи соціального захисту при умові збільшення кількості отримувачів та витрат. При умові подальшого прогнозування зростання кількості отримувачів щорічно, система соціального захисту становитиме більше 1, що вказуватиме, в свою чергу, на нові проблеми загострення зменшення рівня життя незахищених верств населення.

Як песимістичний сценарій прогнозу можна взяти пропорційне значення показників — зменшення кількості отримувачів на 5 %. Тоді сумарні показники дають змогу визначити внесок кожного показника в узагальнюючий індекс на три прогнозовані періоди 2019–2021 років. Вага факторів залишається незмі-

ною. Тоді, розрахунок індексу системи соціального захисту населення матиме наступний вигляд (табл. 7). Розрахунок загального рівня показника ефективності системи соціального захисту населення за оптимістичним сценарієм за 2019–2021 роки становить:

$$I_{e2019}=0,024+0,017+0,054+0,229+0,163+0,397+0,185=0,978;$$

$$I_{e2020}=0,025+0,017+0,054+0,229+0,163+0,297+0,185=0,968;$$

$$I_{e2021}=0,024+0,017+0,054+0,229+0,163+0,301+0,185=0,972.$$

Отже, згідно проведено дослідження, індекс ефективності системи соціального захисту становитиме 0,978 у 2019 році, 0,968 у 2020 році та 0,972 у 2021 році, що, в свою чергу, аналогічно вказує на неефективне здійснення державою своєї соціальної функції.

Висновки. Діюча в Україні система соціального захисту недостатньо використовує потенціал інституту обов'язкового соціального страхування, оскільки не є за своїм змістом до кінця страховою, зберігаючою і виконуючою функції соціального забезпечення (допомоги), оскільки розмір страхових внесків не узгоджується з рівнем соціального і професійного ризику, обсягом прав і гарантій страхувальників і застрахованих, тому має місце їх відчуженість від участі в управлінні фондами тощо. Надання соціальної допомоги свідчить про її недостатню соціальну ефективність, складний і не завжди раціональний організаційний механізм. Тому при призначенні пільг, соціальних виплат і допомоги необхідний детальний і ретельний аналіз ступеня нужденності, урахування матеріального стану різних категорій громадян і реальних можливостей забезпечити свій добробут з метою надання допомоги тим, хто дійсно її потребує, тобто йдеться про посилення адресності призначення.

Міжнародна практика формування та реалізації соціальної політики свідчить про те, що більшість існуючих сучасних систем соціального забезпечення виявилися вразливими до проявів фінансово-економічної кризи, а також недостатньо підготовлені до розв'язання демографічних проблем, появи нових форм соціальних послуг, підвищення фінансового навантаження на тих, хто сплачує страхові внески та податки. Аргументом, що підтверджує правильність цієї думки, є антикризові заходи урядів багатьох країн, частина з яких була спрямована на скорочення розмірів соціальних виплат і зменшення кола їхніх отримувачів, а інша — на впровадження додаткових джерел фінансування різних форм соціального захисту.

Незважаючи на те що в Україні існує розгалужена система соціального захисту населення і, за класифікацією МОП, наша держава включена до групи країн з повним соціальним забезпеченням, ця система не відповідає сучасним потребам українського суспільства та не сприяє накопиченню соціального та людського капіталу. Ми маємо: нерівномірність розташування суб'єктів надання соціальних послуг (концентрація у великих містах, стаціонарних закладах); розширення груп населення, які потребують соціальних послуг (існуюча система послуг не відповідає потребам вразливих верств населення); фінансові, територіальні та структурні бар'єри доступу до соціальних послуг та їхня низька якість; відсутність можливості вибору послуги та постачальника; значна фрагментація підпорядкування соціальних послуг серед різних структур.

До факторів, що ускладнюють функціонування системи соціального захисту в Україні, можна віднести: відсутність стандартів якості соціальних послуг; неузгодженість різних нормативно-правових актів, які регулюють надання соціального захисту та соціальної допомоги; негнучкість, нераціональність механізмів фінансування окремих програм соціального захисту населення; відсутність механізмів оцінки потреб бенефіціарів у послугах.

Досвід показує, що однією з необхідних умов для досягнення успіху є побудова комплексної ефективної системи управління з дієздатними механізмами перерозподілу отриманих ресурсів між різними верствами населення. Надання соціальної допомоги та соціальних послуг відповідним бенефіціарам — вразливим верствам та іншим групам — допомагає не лише не допустити, щоб окремі громадяни та члени їхніх родин опинилися за межею бідності, але й рівною мірою стримувати падіння сукупного попиту, обмежуючи тим самим потенційну глибину рецесії та посткризового стану економіки та збільшуючи потенціал для відновлення економіки.

Виходячи з проведеного дослідження, можна зробити висновок, що навіть незначні зміни в системі соціального захисту населення, наприклад у кількості отримувачів соціальних допомог і послуг, призведуть до відчутного коливання в загальному соціальному розвитку населення країни.

Варто враховувати той факт, що на об'єктивно незадовільні умови життя, пов'язані з численними позбавленнями, браком коштів та самообмеженнями в споживанні різноманітних благ, зумовлюють формування суб'єктивних уявлень про власне нужденне становище. Значні масштаби суб'єктивної бідності неможливо пояснити лише поширенням нужденності за об'єктивними ознаками. Відчуття бідності у багатьох людей зумовлюється стереотипами про завищені життєві стандарти, які сформувалися в межах культури споживацтва. Звісно, такі уявлення дисонують з розміром наявних матеріальних ресурсів, які все ж таки дозволяють половині населення не обмежувати себе у звичайних витратах на харчування, необхідні товари і послуги.

Системи соціального захисту є ефективними та дієвими лише за умови, якщо досягають цілей за допомогою відповідних витрат та без будь-яких небажаних побічних ефектів. Інноваційні управлінські та організаційні заходи як інструмент модернізації соціального захисту є складним процесом, оскільки безпосередньо зачіпають інтереси майже усього населення, оскільки спричиняють зміни в доходах і витратах різних соціальних груп, передусім одержувачів соціальної допомоги та послуг.

Література

1. Second European Quality of Life Survey. Overview / European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. URL: <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2009/02/en/2/EF0902EN.pdf>
2. Гордієнко Л. А. Оцінка фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2016. №27. С. 127–130.

3. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. Критерії ефективності соціальної політики держави. Соціальна політика держави. URL: <http://studies.in.ua/socialna-polityka-derzhavy/3465-kriteryi-efektivnost-socлноyi-politiki-derzhavi.html>.
5. Лібанова Е. М., Гладун О. М., Лісогор Л. С. Вимірювання якості життя в Україні: аналітична доповідь. К. 2013. 50 с.
6. Моніторинг показників соціальної сфери. Міністерство соціальної політики України. 2017. URL: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/category?cat_id=141688.
7. Національний інститут статистики і економічних досліджень. Офіційний сайт. URL: <http://www.cleiss.fr/>.
8. Погрибна В. Л., Волянська О. В. Критерії оцінки ефективності соціальної політики: від теорії до практики. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2014. №3. С. 192–203.
9. Статистична інформація. Державна служба зайнятості України. 2017. URL: http://www.dcz.gov.ua/control/uk/statdatacatalog/list/category?cat_id=30543.
10. Статистичні дані. Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України. 2017. URL: <http://www.social.org.ua/activity/stat?rstart=1>.

References

1. Second European Quality of Life Survey. Overview / European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. URL: <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2009/02/en/2/EF0902EN.pdf>
2. Hordiyenko L. A. “Ocinka finansovoho zabezpechennya social'noyi sfery v Ukrayini”. [“Assessment of the financial security of the social sphere in Ukraine”]. *Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. 2016. №27. S. 127–130. [in Ukrainian]
3. The State Statistics Service of Ukraine. Official site. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. [in Ukrainian]
4. Kryteriyi efektyvnosti social'noyi polityky derzhavy. Social'na polityka derzhavy. [Criteria for the effectiveness of social policy of the state. Social policy of the state]. URL: <http://studies.in.ua/socialna-polityka-derzhavy/3465-kriteryi-efektivnost-socлноyi-politiki-derzhavi.html>. [in Ukrainian]
5. Libanova E. M., Hladun O. M., Lisohor L. S. *Vymiryuvannya yakosti zhyttya v Ukrayini: analitychna dopovid*. [Measuring the quality of life in Ukraine: an analytical report]. K. 2013. [in Ukrainian]
6. Monitoring social indicators. Ministry of Social Policy of Ukraine. 2017. URL: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/category?cat_id=141688. [in Ukrainian]
7. National Institute of Statistics and Economic Research. Official site. URL: <http://www.cleiss.fr/>. [in Ukrainian]
8. Pohribna V. L., Volyanska O. V. “Kryteriyi ocinky efektyvnosti social'noyi polityky: vid teorii do praktyky”. [“Criteria for assessing the effectiveness of social policy: from theory to practice”]. *Visnyk Nacional'noho universytetu «Yurydychna akademiya Ukrayiny imeni Yaroslava Mudroho»*. 2014. №3. P. 192–203. [in Ukrainian]
9. Statistical information. State Employment Service of Ukraine. 2017. URL: http://www.dcz.gov.ua/control/uk/statdatacatalog/list/category?cat_id=30543. [in Ukrainian]
10. Statistical data. Social Insurance Fund for Industrial Accidents and Occupational Diseases of Ukraine. 2017. URL: <http://www.social.org.ua/activity/stat?rstart=1>. [in Ukrainian]

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ СИСТЕМЫ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ В УКРАИНЕ

Лариса Михайливна Емельяненко,

доктор экон. наук, профессор,
ГВУЗ «Киевский национальный экономический
университет имени Вадима Гетьмана»

Наталья Викторовна Федирко,

кандидат экон. наук, доцент,
ГВУЗ «Киевский национальный экономический
университет имени Вадима Гетьмана»

Валерия Игоревна Москвина,

аспирант,
ГВУЗ «Киевский национальный экономический
университет имени Вадима Гетьмана»

Аннотация. В статье представлены комплексный подход к определению критериев результативности, действенности и эффективности системы социальной защиты населения. Доказана важность индекса человеческого развития как первичного источника информации для установления результативности системы социальной защиты населения. Обоснованно приоритетность фактора удовлетворенности социальными услугами, которые выступают методологическим базисом для оценки уровня эффективности системы социальной защиты населения. На основе предложенного алгоритма осуществлен аналитический расчет уровня эффективности и построена прогнозная оценка его значения из расчета колебания количества бенефициаров системы социальной защиты населения Украины. Использованы методы экспертного оценивания, прогнозирования развития системы социальной защиты по инерционному и пессимистическому сценариям на три года. Сформулированы выводы по корреляции уровня эффективности и количества получателей услуг социальной защиты.

Ключевые слова: система социальной защиты населения, социальное страхование, социальное обслуживание, социальное обеспечение, социальные гарантии, государственная политика.

ASSESSMENT OF EFFICIENCY OF THE SOCIAL PROTECTION SYSTEM OF POPULATION IN UKRAINE

Larisa M. Yemelianenko,

Dr. Econ. Sciences, Professor,
SHEI "Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman"

Nataliia V. Fedirko,

Ph.D. Sciences, Associate Professor
SHEI "Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman"

Valeriia I. Moskvina,
graduate student,
SHEI "Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman"

Annotation. The article presents an integrated approach to determining the criteria for effectiveness, efficiency and effectiveness of the system of social protection of the population. The importance of the human development index as a primary source of information for establishing the effectiveness of the system of social protection of the population has been proved. The priority is given to the satisfaction factor with social services, which are the methodological basis for assessing the level of effectiveness of the system of social protection of the population. On the basis of the proposed algorithm, an analytical calculation of the level of efficiency was carried out and a predictive assessment of its value was calculated based on the fluctuation of the number of beneficiaries of the system of social protection of the population of Ukraine. The methods of expert assessment, forecasting the development of the social protection system according to inertial and pessimistic scenarios for three years were used. Conclusions on the correlation of the level of efficiency and the number of recipients of social protection services are formulated.

Keywords: system of social protection of the population, social insurance, social services, social security, social guarantees, state policy.

Стаття надійшла до редакції 30.04.2019

УДК 332.143

DOI 10.33111/sedu.2019.44.081.090

Кльоба Соломія Михайлівна*

ОЦІНКА СПОСОБІВ ТА ІНСТРУМЕНТІВ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Анотація. Керуючись тим, що визначальною умовою економічного та соціального розвитку і фінансової спроможності об'єднаної територіальної громади є високий рівень конкурентоспроможності підприємств, що розміщені на її території, у статті визначено ефективні способи та інструменти у підвищенні конкурентоспроможності об'єднаних територіальних громад регіону. У статті також розглянуто механізми забезпечення конкурентоспроможності об'єднаних територіальних громад. Проаналізовано проблеми та перешкоди у ефективному використанні існуючих інструментів підвищення конкурентоспроможності ОТГ Львівської області.

Ключові слова: децентралізація, об'єднана територіальна громада, конкурентоспроможність, регіон.

* Кльоба Соломія Михайлівна – аспірантка, ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України» <https://orcid.org/0000-0003-4697-4866> solya007@gmail.com